

Ветрената мелница

На хубавият изглед, що има и от четирите страни селото ни, не пречи даже и големият недовършен и изоставен скелет на Лазаровата ветрена мелница. От десет години насам тя стърчи на голото баирче над селото като някое зъбато чудовище, станало от народното поверие убежище на тъмни духове, които унило клатят дрипавите му криле, разперени на дяволски кръст. Тоя пущинак с обраснали в бурен до пояса основи, свърталище на боязливи лалугери, зелени гущери и отровни пепелянки, тоя избелял от дъждове и пек скелет, с незалепени и озъбени стени, през които пишат ветрища и хали, макар запустял и изоставен, е единствената ветрена мелница от равно шопско дори до безкрайно филибешко поле. Това е и единствен сломен за сухата година, оставен от сръчната и майсторска ръка на Лазар Дъбака, известен с шегите си и с разните си планове и замисли, започвани с присърце и напущани с добродушна, себеобидна усмивка.

Над селото и навред по околията се бе застояла страшна суша, която изпогори всичко, изпосуши кладенци и извори, измори добитъка за вода. Животворящата и бълблива селска речича, която извира изпод големите каменни чуки над сами селото, от ден на ден почна чувствително да намалява и да съхне. Като че някоя триглава хала смучеше хладните и бистрите и струи, които почнаха немощно да се цедят от извора и жадно да се поглъщат от запалената земя. По коритото надолу шаварът и тревата пожълтяха и се сплазиха, като очукани от град. Всякога влажните ѝ брегове сега се напукаха.

И един ден живото и весело кречетене на толкова си воденици, което пълнеше дола с шумно и радостно ехо — замлъкна.

Разтъжи се угрижено селяшкото сърце. Уплаши го това онемяване на водениците, чиито тежки, доскоро бръмчащи камъни не можеха вече да стрият на брашно сухото житно зърно.

Замлъкна и воденицата на Лазар Дъбака, която приветливо показваше керемидения си покрив между зеленината на четири шумнати ореха в дола. Дивота и мълчание зацарува наоколо и изпълни с нерадостни мисли сърцето на всякога веселия Дъбак.

— Дядо Корчане — говореше той на съседа си воденичар, — нашите момичета зле са се умълчали, не пеят вече. Какво ще правим, а?

И единият ъгъл на устата му се свиваше в слаба, повече закачлива, отколкото дяволита усмивка.

— А? Какво каеш, Дъбак? — запитваше високо глухият дядо Корчан, който по риза и разгърден до пояса, дялкаше нещо под ореха.

— Думама, че моето момиче и твоята бабичка се не надпяват гече, бяла главо! Какво ще правим? — викаше силно Дъбакът.

— Търпеж, търпеж му е майката, Дъбак! Ти се не ядосвай, че ще остарееш — отговаряше дядо Корчан.

Той беше седемдесетгодишен, як и здрав старчуга, с прошарена коса, с изразително, широко, червендалесто лице на горянин, което предразполагаше с добротата си. Шеговит и малко глух и малко куц, вечно с лула в устата си и с хрипкаво пищене в разкопчаните ги гърди, той не беше като всички. Живееше на воденицата, пред която цял ден дялкахе нещо, тананикаше и пушеше със загорялата си лула. Бабичката му отдавна беше умряла. Умряла бе и единствената му дъщеря, женена в друго село и нейният мъж бе умрял. При стареца бе останала само Христина, хубавата му внучка. С Дъбака, който се отличаваше от него по това, че бе млад, и по това, че бе ерген, дядо Корчан бе свързал едно странно приятелство, спокойно, неразделно и безкрайно весело.

Дъбакът беше русолик левент, с обичливо лице, на което придаваха особена хубост големите му сини очи.

Той бе ерген и като че не мислеше да се жени. В село човек прехвърли ли тридесет лазарника, мъчно може да се ожени. На времето си, впрочем, той хубавичко беше се налудувал и бе спечелил завидна слава на немирен халосник и на неподражаем хороигрец. Но след десетгодишно скитане с дюлгери по Влашко, дето бе спечелил и парици, той се върна вече хрисим и кротък, поправи воденицата, едничко наследство, останало от баща му, и заживя повече около нея.

Тук се сприятели и с глухия си съсед дядо Корчан. Те и двамата имаха похватни майсторски ръце и по цял ден наплатисваха колелетата на припек между двете воденици и се шегуваха.

Изобретателният ум на Дъбака понякога скрояваше някакви странни планове, които воденичарската глава на дядо Корчан всякога одобряваше, а неуморните ръце идеха на помощ. Почваше се усилна работа. Трионът, теслата, длетото, брадвата не си почиваха по цели дни. Но когато работата свършваше до половина — те я зарязваха.

Така веднъж те почнаха да правят тепавица. Дъбакът накупи материал, а Корчан възпретна ръце да работи. Цяла седмица неуморно чукаха. И когато вече четири дирека оформиха скелета на зданието, глухият воденичар отстъпи няколко крачки, поусмихна се и рече:

— Защо ли си губим времето бе, Дъбак? Тепавици има триста и петдесет!

— Мълчи бе, дядо Корчане, ла не чуе дяволът!

— Това — дарак да го направим, знам, че ще има полза, а тепавица...

— Имаш право, дядо Корчане!

И незавършеният скелет на тепавицата цял месец стоя непокрит на дъждовете, докато Дъбакът и Корчан кроеха план за дарак, ала и от него нищо не излезе.

Сега, когато рекичката пресъхна и водениците им занемяха, двамата съседни доста се угрижиха.

— Лошо стана, дядо Корчане, лошо!

— Лошо, Дъбак, лошо! И както крякат жабите, тая суша няма да има край. Па и народът, по какъвто път е тръгнал, тя няма да бъде последна. Ни бога зачитат, ни от дявола се боят. Ще запустеят воденичките ни, Дъбак!

— Ще направим ветрени бе, дядо Корчане — засмя се Дъбакът.

Старият воденичар се замисли.

Тая шега породи в главата на Дъбака мисълта за ветрена мелница и планът и зарасте в ума му.

— Това не е невъзможно — смяташе си той. — Ветровитият баир над селото е само за тая работа. Една ветрена мелница би работила там не само когато има суша.

И Дъбакът откри това на Корчан. Той се засмя:

— Бре, момче — каже, — тепавицата и даракът не са те научили на ум и разум!

— Защо? Не може ли? На баира винаги има вятър, па е и край селото. Материалът, готвен за тепавицата и дарака, ще влезе в работа всичкият. Още пет-шест греди ще трябва. А на ветрените мелници майсторията им знам. Само труд иска.

— Трудът от мене, вятърът от тебе — пошегува се дядо Корчан.

А когато Дъбакът дълго и широко му изложи плана и сметките си, старецът одобри и се увлече.

И наскоро няколко коли изкараха материала за сградата на високия ветровит баир над селото. На другия ден там се изправи висок дирек с кръст и венец на върха, а около него двамата воденичари зазидаха яката каменна основа на славното здание.

— Не им стигна тепавица и дарак, ами сега и ветрена мелница — говореха на присмех селяните, като гледаха ветреното начинание на Дъбака, и любопитно почнаха ла се трупат на баирчето.

— Не за една, за две мелници има вятър в главите им — шегуваха се други.

Но работниците нехаеха от това. Зданието от ден на ден растеше и след две седмици високо се оформи дървеният му скелет.

Дъбакът и Корчан, въпреки общото мнение, че скоро ще подмахнат тая ветрена работа, се работеха и работеха. В село по цял ден се чуваха ударите на острите им брадви и ясният чукот на теслите им. Всецяло предадени на мисълта за това велико творение, те не жалеха труд, не сещаха умора, не правеха почивка. От сутрин до вечер през дългите летни дни под палещите лъчи на слънцето, което сушеше потта на лицата им, те, съблечени по риза, не хвърляха сечивата из ръцете си, а се работеха. Увлечени, те даже не си проговаряха. Само Корчан понякога рече:

— Дъбак, струва ми се, че и тоя труд ще отиде напразно — щом я направим, ще завали! Тогава нашите момичета ще запоят и ние ще оставим тая кукумявкарница.

— Чукай, чукай, Корчан! Да я свършим, па каквото ще да става — отговаряше Дъбакът и мятеше към стареца поглед, пълен със сила и надежда.

— Ех, аз, дъртото магаре, защо по твоя ум вървя отговаряше усмихнато глухият и като дялкаше, затананикваше тихо по такта на теслата.

И аз дър-то-то ма-га-ре,

за-що по тво-я ум де-тин-ски хо-дя!

А понякога, като се вгледваше скришом в прежуреното лице на Дъбака, рече му благо:

— Лазаре бе, ти трябва да се ожениш. Ветрените мелници хабят младостта!

Дъбакът го поглеждаше с големите си сини очи и почваше от все сърце да се смее.

Ветрената мелница от ден на ден се по-лично оформяваше тънката си висока снага. И от село се виждаше как двамата майстори ту слизаха, ту се качваха по непокрития ѝ покрив.

Веднъж Дъбакът съобщи, че от високите ѝ криле дядо Корчан съгледал далече зад Витоша бяло облаче. Тая радостна вест бързо-бързо се разнесе от кръчмите по къщите, а оттам чак до морните работници в полето. Те мигом напуснаха работата си и се стекоха в село да посрещнат толкова очакваното събитие. Краят на страшната суша, която изпогори всичко, вече настъпваше. Черковната камбана удари като в празник. Напети момичета заиграха „вай дудул“ и по улиците на селото се разнесе скокливата им песен:

Пеперуда летела, летела,

от орачи, на копачи дай, боже, дъжд!

Емнаха се смехове и викот, вдигна се весела олелия. За наказаните селяни настана празник. С тъпани и гайди момичетата изведоха „вай дудула“ чак до баирчето при ветрената мелница, от върха на която се съобщи радостната вест, и завиха лудо хоро по изсъхналата трева. Мъжете излязоха с бъклицы, като на сватба. Всички погледи бяха устремени към запад. Там едно бяло облаче бе се избързало над Витоша, а след него изскачаха, едно след друго, други по-малки и разпокъсани. Към тях откъде Стара планина бе се устремило друго и като първото водеше след себе си още — малки, дрипави, разпокъсани, които ту се пилееха и чезнеха, ту се събираха и образуваха по-големи, черни като орли облаци. А далече в синевината се подемаха като малки пушеци други, растяха, умножаваха се и бързо се носеха насам.

— Ще вали, ще вали! — чуваха се радостни възклицания и лицата на селяните светеха от радост, загрижените им сърца се поотпуснаха.

Дъбакът и Корчан невъзмутимо си работеха на покрива.

Христина, пъргавата осемнадесетгодишна внучка на дядо Корчан, полази по високата стълба и се качи на върха под самите криле на мелницата, па глезено запя:

— Дядо, гледай де съм!

— Слизай мари, лудетино, ще се утрепеш — викна дядо ѝ.

— Аз се държа, държа — извика весело Христина и се изправи на самия връх.

После протегна като гургуличка бялата си шийка, надникна от стряхата надолу и плесна с ръце.

— Колко е високооо!

— Момиченце, не си играй, да те не видим долу — рече Лазар на веселата девойка, чийто движения той следеше изпод вежди.

Тя се обърна и закачливо му се оплези. После дръпна теслата из ръцете му и зачопка по гредите.

— Момиче, мирувай! — рече Дъбакът.

— Как! — отговори му тя. — И аз мога да правя ветрени мелници като вас.

После се обърна към глухия си дядо и му извика:

— Ей, дядо, и аз съм майстор като тебе!

— Ба, Дъбакът е по майстор — обади се шеговито някой отдолу.

— Ей детенце, дай ми теслата, не бави ме — рече уж сърдито Лазар. Тая игра му се хареса.

Христина му се оплези. Ясните ѝ небесни очи се спряха по-дълго върху него. Русото ѝ пълно, продълговато, хубаво лице хвърляше радостна заря, която падаше чак в сърцето на стария ерген.

— Ще кажа на дяда ти — рече ѝ шеговито гой.

— Кажи му — оплези се пак тя, като продължаваше да чопка и да чука по гредите.

Дъбакът викна засмяно към глухия старец, който бе унесен в работа.

— Старче, я попитай своята унука, какво търси тука?

— Каквото търси, ще намери.

Момите и момците, които ги гледаха отдолу, се изсмяха. Някой от тях извика шеговито:

— Дъбак, не закачай момичето!

Христина му помери с теслата отгоре, уж да я хвърли, и глезено се засмя. Онзи отдолу пак извика:

— Ба, ти се шегуваш, ама Дъбакът се не шегува.

Всички се изсмяха. Дъбакът се позасрами, ала очите му с друг вид любопитство забягаха по високата и стройна фигура на момичето, по гъвкавите му ръце, широки, равни рамене и по леко вълнуващите се бели кенарени нагръдки.

„Каква е дива кокошчица!“ — помисли си той.

Разпокъсаните облачета полека-лека растяха и обгръщаха хоризонта. Около мелницата се завъртя весело хоро. Христина бързо като котка се спусна по стълбите надолу, без ла остави теслата на Дъбака.

— Ей, момиченце, не си играй! Остави ми теслата!

— Ела си я вземи! — извика му тя отдолу и се улови на хорото.

Дъбакът слезе и се спря да погледа. Христина играеше лудо, като че ли на шега, и насмешливо поглеждаше младия воденичар. После тя отведнъж се пусна от хорото, затича се с подпряна на хълбок лява ръка, с размахана кърпа в дясната и като спря пред гайдаря, изкомандува му:

— Ръченица!

Гайдарят мигом я засече. Христина понаведе гиздаво, глава, трепна с цялата си снага, размахна високо кърпата, пристъпи кротко веднъж напред, веднъж назад, подскокна леко и заигра, сякаш се сля с живите трептения на чудните звукове.

Хората се натрупаха да гледат.

Свирнята бе изкусна. Под пръстите на гайдаря изскачаха весели и игриви звукове и така трептяха, така лудешки се слагаха и вдигаха, щото човеку се разиграваха дрехите на гърба и сърцето биеше, готово да се понесе като откъснат лист във вихъра на тая шеметна свирня.

И славният някогашен игралец Дъбакът не можа да се стърпи. Дъхът му се спря, сърцето заби и той, забравен, изскочи срещу Христина и мълчешком, блед като платно, заигра.

Вик от възхищение се изтръгна от стотици гърди, стотици очи заследиха двамата играчи. Дядо Корчан слезе от покрива на мелницата да гледа от по-близо и очите му светнаха от удоволствие.

Дъбакът сякаш не стъпеше на земята. С наведена глава, без да погледне наоколо, той се носеше като вихрушка и правеше неподражаеми движения с краката.

Ала след малко той се спря, като че ли от някоя внезапна мисъл.

Христина застана пред него и му рече:

— Ще те надиграя!

— О, о, да има да вземаш! — обади се някой от гледачите.

— Ще го надиграя!

— Може! — рече Дъбакът, уверен, че тя не може.

— Ще те надиграя — тупна с крак Христина. Тя бе прочута игралица и се надяваше на себе си, ала не знаеше какво може Дъбакът.

— Ще те надиграя — повтори гордо и предизвикателно тя.

— Не можеш — рече Дъбакът с поглед, който говореше за наивността ѝ.

— О, о, не мога!

Разбира се, че не можеш.

— Не мога ли? Добре! Ха да се обзалагаме! Искаш ли?

Дъбакът се засмя.

— Искаш ли да се обзалагаме? — рече пак Христина.

— Добре, да се обзалагаме — каза решително Дъбакът и като извади из кесията си алена копринена връв с няколко жълтици по нея, настави:

— Ако ме надиграеш, просто да ти са!

— Ще ли да си стоиш на думата? — извика разпалено и сериозно Христина.

— Това е облог — ще стоя! Ти що даваш?

— Ха сега де! — обади се някой от навалицата. Избухна смях.

Дядо Корчан цял сияеше от радост.

— Де да видим какво ще стане! — рече той и се обърна към Лазар:

— Дъбак, ще те надсмете моята унука!

— А? Ти що залагаш? — повтори настоятелно Дъбакът.

Всички чакаха, че дяволитата Христина се шегува и ще се откаже, но тя стоеше горда и права. В очите ѝ се четеше решителност. Лицето ѝ изпървом побледня, после пламна в огън. Тя засрамено наведе глава и прехапа устни ѝ като погледна в очите Дъбака, който упорито я гледаше, рече твърдо:

— Ако ме надиграеш, ще ти пристана!

Погледът на Дъбака се запали срещу нейния.

— Добре — рече с усмивка той, — ще стоиш ли на думата си?

— Убий ме, ако те излъжа! — отговори Христина.

Очите на двамата светнаха. Навалицата загърмя от радост и висок смях. Лицето на дядо Корчан сияеше. Искеше му се да погали немирната си внучка.

Гайдата писна. Навалицата притаи дъх.

Играчите застанаха един срещу други и едновременно почнаха. Дъбакът чевръсто застъпя срещу Христина. Тя се затича леко на пръсти и го замина. Двамата се изгледаха от глава до крака, като че искаха да покажат надмощието си един пред друг, и заиграха един срещу други. Христина размаха с кърпата, изви като лебед бялата си шийка и леко се понесе във вихъра на веселата свирня. Лицето ѝ пламна, унесено се полусклопиха босилковите ѝ клепки, завълнуваха се облите ѝ гърди.

Дъбакът пък съвсем беше се забравил. С ръце, нехайно кръстосани отдире, той подскачаше като елен, заставахе с чудни движения срещу противницата си и заситняше, та сякаш се поколваше на едно място. После, като отърсваше глава да окапе едрата пот, която обливаше лицето му, той правеше движение, като че ще скочи назад. Христина, която дебнеше всяка негова стъпка, излеко и на пръсти политаше към него, но той подскачаше напред и тя неволно се намереше толкова близко до него, че усещаше дъха му и топлината от пламналото му мъжко лице. Той полека-лека се отдалечаваше и неусетно я увеличаше по себе си, като че се шегуваше. Едно надмощие, едно мъжко надмощие личеше във всяко негово движение и Христина неволно падаше под силата му. Унесена, тя се мъчеше да победи, но след едночасова борба спря отмаляла и запъхтяла. И като отри потта от лицето си, едвам продума от умора:

— Не мога вече... Надигра ме!

И един страшен срам щеше да я разплаче.

— Надигра ме, признавам — повтори като на себе си тя.

Гайдарят престана да свири.

Дъбакът направи последен скок и също запъхтян и уморен, спря. В навалицата избухна весел смях. Стотина гърди си отдъхнаха, стотина премрежени от гледане очи се изясниха. Другарките на Христина почнаха да я подкачат.

Дядо Корчан стоеше усмихнат.

Дъбакът изтриваше потта от лицето си.

— Е, надигра ме — признавам! — рече засрамено противницата му и скри лицето си в ръце.

Навалицата отново весело зашумя.

— Облога, облога да се изпълни! — завикаха някои и почнаха да подкачат Христина.

Тя дигна глава и почти през сълзи отговори:

— Що? Аз стоя на думата си!

Шумът утихна. Тия думи бяха толкова смели!

— Да, аз стоя на думата си! — повтори твърдо тя, като се обърна към Лазар Дъбака.

— Истина ли? — поиска повторно да чуе той.

— Истина! — рече твърдо тя.

Дъбакът пристъпи при нея и пред всички завърза златния наниз на шията и.

— Тогава да те заведа у дома.

— Заведи ме! — рече тя, като го улови за ръката.

Лазар се усмихна и я поведе надолу към селото.

Навалицата зашумя весело по тях и ги последва.

Ей, Дъбак, ами ветрената мелница? — викна дядо Корчан след тях.

— Аз си намерих друга! — отговори весело Дъбакът.

Глухият старец се засмя така сърдечно, че лулата падна от устата му.

МЕЧТАТЕЛИ

Селският доктор, чичо Горан, с възпретнати до колене крачоли на потурите си, с обрамчена торбичка, гази наведен из реката и търси пиявици. Той върви бавно, внимателно обръща всеки камък, заспал в спокойната водица, и се вира в нежно милвания от стуйте кадифен пясък по края. Шапката му се е килнала назад и едвам се крепи на едното му ухо, но той, владен в работата си, не намира минутка време да я поправи и върви наведен с вцепенена шия, пуши с луличката си, захапана накриво, и търси. Право върху него падат пладнешките лъчи на майското слънце и по потната риза на гърба му се лепят на рояк малки лъскави мушички, предвестници на сухо лято.

Така той извървя долът, като се провираше под сведените върби и раkitаци, и излезе наширокото в ливадите, дето реката тече бавно, разлива се повече и се пече на слънце между почти голи брегове. Обширните ливади, обрасли в буйна трева, се смееха под слънцето, щурците сговорно, усърдно и празнично свиреха. Реката, разгалена от слънцето и поздравлявана от жадната ширине, течеше тихо и бавно, ласкаеше златния пясък по брега и от време на време подплисуркваше леко, сякаш въздихваше. И тревите, и цветята наоколо посягаха към нейното освежително дихание.

Чичо Горан се изправи да разгледа наоколо.

Далечко из ливадите се шураше човек. На всяка крачка той се спираше и ровеше дълго с тоягата си из тревата, като че търси нещо.

Чичо Горан турна мокра длан над вежди, гледа го дълго, и като извади лулата от устата си, извика:

— Рустем, хей, Рустем!

Момъкът се спря сред ливадите, вслуша се и се обърна. Чичо Горан му махна с ръка и Рустем се упъти към него с една усмивка, сякаш забравена отнякога на лицето му. Той дойде срещу чичо Горан, спря се на брега и се подпря на тоягата като овчар. От сухото му младо, мургаво циганско лице избяга усмивката. Под вехтия му и проскубан калпак над ушите се виеха тежки и черни кичури коса. Скъсаната му кирлива ризица бе отворена широко и под нея се виждаха слаби мършави гърди. Дрипав ален пояс увиваше като гъжва високото му стройно тяло. Крачолите на закърпените му потурци, излинали от старост, бяха разкопчани до коленете и свободно се матаераха въз босите му крака. Той стоеше на брега лек като вятър, приличен на някое водно насекомо, готово да заиграе по шаварлака. Черните му очи гледаха издълбоко като издъно, и в тях гореше някаква далечна мечта.

— Що се луташ из ливадите като въртоглав, да не си изгубил кесията с парите си?
— каза чичо Горан.

Циганчето се засмя, наведе се засрамено и почна да чука едно камъче в тоягата си.

— Е така, ходя — що да правя!

Чичо Горан се наведе и пак запрестъпя из реката.

— Намират ли се, намират ли се? — попита Рустем и тръгна полека по брега, успоредно с доктора.

— Няма ги много, но като е за лек — намират се.

— Ами истина ли сега докторите не позволяват пиявици?

— Какво знаят докторите! — каза соннато чичо Горан и се изправи. — Знаят само пари да взимат и толкова. И какво ли разбират? Разболееш се, вземат те в болницата, отгук те тупнат, оттам не тупнат, оплези се, опули се, кихни, дихни, па като не разберат болестта ти, дадат ти за пет пари отрова, и туйто. На другия ден запушат цигарките си, смеят се и те порят да видят от какво си страдал.

Чичо Горан излезе от реката, поизтри ръце о потурите си, напълни лулата и, като махна с ръка, продължи разпалено:

— Кой, мислиш, развъди тия болести, дето сега са завладели света? Докторите ги донесоха от Европа, да правят опит. Едно време знаехме само шарка, сипаница и лошата пъпка. И то беше рядко, и лекът му прост. Сета?... Черва се объркват, охтики различни, нерви, главоболия и не знам още какви си болести. И на никоя лека не знаят. Колко зоктори, толко и церове.

Чичо Горан опъна няколко пъти бързо от лулата и тръгна полека към близките върби.

— Да починем малко.

Рустем тръгна с него. Като стигнахме сянката, чичо Горан откачи торбичката от рамото си, седна тежко на тревата и отложи шапка. По загорялото му продълговато лице течеха браздулици пот. Циганчето застана срещу него и го гледаше как жадно и сладко пуши лулата си.

— Седни де — покани го чичо Горан, който мълчаливо продължаваше да негодува против лекарите.

Циганчето полека се сложи на земята и загледа в мъгливата далечина.

— Шарлатани и нищо повече — поде чичо Горан — Моят братанец разправя, като бил войник, разболял се от нещо и го завели в болницата. Давали му там разни горчилаци и прашуляци да пие, смал не отровили момчето. Един ден му донесли чорба. Взел той да сърба, гледа — в лъжицата човешки пръст и на него пръстен...

Циганчето погледна плахо и с втрещени очи чичо Горан.

Но той не каза вече нищо. Очите му бяха се спрели нейде в ливадите. Там по пътя към селото вървеше народ на тумби, на тумби. Те се изтакаха из класилите ниви и пълнеха целия път. Чуваха се пискливи звуци от гайда.

— Сватба? — каза чичо Горан и погледна въпросително циганчето.

— Не — избор? — каза Рустем. — Тия пристигат от Шупливци.

— Вълци главата им да ядат! — рече докторът и цъкна плюнката си през зъби. — Влачат се по избори, бият се, трепят се, омразлъци правят, и какво? По-лошо става, по-добро не става! Народ — вълци главата му яли! Полъгал се по ума на разни панталонджии, доктори и нехранимайковци и мисли, че кой знае какви големи работи

върши. Сиромаш ли си, приятелю, спукана ти е работата. Все ще те лъжат, все на другите маша в ръцете ще си. Нямах нищо в къщата си и се въртиш сиромашинката из село за торба брашно, да нахраниш децата си, а той, оня, панталонджията, който и да е тамо нему, ти казва: ти, приятелю, мислиш, че нямаш нищо, ама не е така, ти имаш най-голямото богатство в света — ти, каже, имаш изборително право. И тоя синковец ти мушне някоя бюлетинка в ръка, ти се почешеш по врата, па я пуснеш в кутийката — и ето че хайдутинът дошъл да те управлява. Аз по тия работи не ходя. Душата ми се гнуса, като гледам всичко това, и децата си уча така да правят. Не им трябва. Нек овците избират овчар — ако не е Вълкан, то ще е Вълчан, пък те са братя пуцините... Стойте си настрана, момчета, думам на децата си — лайте, ръмжете като кучета, ама овци не ставайте. Пазете се от тия гнусни работи!

Чичо Горан изчука лулата си о длан, откъсна една сламчица и почна да чести чубука. Рустем седеше неподвижен, чужд на докторските негодувания и мисли. Очите му блуждаеха в далечината и светеха без поглед. Слънцето прижижаше силно, а реката сякаш беше се спряла под сянката на върбите и не шаваше.

— Их, сърчице човешко, и ти ако не си се настрадало, няма и да се настрадаш! — въздъхна докторът.

Водата сънливо избърбука край корените и пак заспа.

— Ходя си аз, момче, по полето — продължи той след дълго мълчание, — лежа по сенките, гледам небесния вис и си мисля: божичко мили, що ми не дадеш ти на мене една способност, хе тъй, каквото кажа — да стане. Света на рай ще ти обърна аз тебе. Ни болести ще има, ни тегло ще има, ни сиромашия ще има.

Циганчето въздъхна. То се обърна към доктора и го попита плахо:

— Може ли, чичо Горане, да се намери по нашите места разковниче?

Докторът го погледна изпод вежди и рече:

— Може! Може, но мъчно.

— Их, да мога! — въздъхна циганчето, развълнувано от далечно неизпитано щастие.

— Рядка тревичка е тя, Рустем, рядка!

— Две лета го диря вече, чичо Горане, и още две ще го диря, ама ще го намеря.

Циганчето гореше като свещица от тъмни неясни надежди.

Двамата замълчаха. За миг като че ли всичко утихна. Малко облаче мина под слънцето и изчезна. Наблизо един кълвач удари три пъти вещателно по кората на една стара върба и се потаи.

— Като има човек тая тревичка, нищо друго му не трябва — въздъхна Рустем. —

Може да има каквото поиска: кои — звездите да сваля, скрито имане да намери, да вземе мома, каквато му сърце желае.

— Хм — усмихна се докторът, — Акима ти е забъркала ума, момче. Не показвай слабост пред жените — никакво разковниче няма да ти помогне. Ще се луташ ти по полето като сенчица, а сърцето ти ще страда.

Циганчето се зачерви от срам и очите му се изпълниха с влага на любовен спомен.

— Акима не ме иска вече.

— Ако не иска с добром — открадни я.

— Краднах я веднаж, чичо Горане, ама ми се примоли, приплака, и аз я пуснах.

Стана ми мило.

— Слаба душица си ти, чичовото.

— Тя още лани ми каза: Рустем, чакам те година, не мога вече. Заклучвам си сърцето. Само с разкавниче ще го отключиш. Претърсил съм полето, тревица по тревица. Не ям, не пия — току ходя и търся.

— Търси, пиленце, търси, може да имаш късмет — каза потънал в дълбока мисъл докторът. — Как ще живеем, ако не гоним измамата?

Той развърза тютюницата, изчука лулата си и почна полека да я тъпче и да сумти. Слънцето бе прескочило отдавна зенита и сенките на върбите бяха се нахвърляли като жадни по реката.

— Рустем, ти бяла кукувица видял ли си? — попита многозначително докторът, заклати важно глава и запуши изтежко лулата.

— Не съм, чичко.

— Хе, и аз не съм...

— Дали има? — попита циганчето с очи, опулени от любопитство.

— Има, има, но къде е! Нея да я намеря, тогава да ме видиш ти мене. Едно време чак по Тузлука сме ходили с баща си да я търсим. Там бяха я видели.

— Защо ще ти е птичката? Лете куку-куку, пък зиме — през море и царството.

— Ех, нищо не знаеш ти, момче! Още от старо време има скрито едно черковно имане, някъде си, в някоя пещера. Ама какво имане! Триста биволски кожи пълни със злато. Когато го крили, изкопали в канарата петстотин златни стълби една до една. Отпреде на самата дупка пази смок. И какъв смок! Страшна работа.

— И-и! — каза плахо циганчето.

— Ама то не е жив смок. Той е направен, момче, от сто ока восък, люспите му са от жълтици, а очите му — от безценни камъни.

Циганчето зацъка с уста, поразено от учудване, захласнато от вълшебните думи на доктора.

— В тая пещера живее бялата кукувица, благословена от Господа с безсмъртие. Ще рече — да не умира во веки веков. Тая бяла кукувица някога била царска дъщеря. Тя се влюбила в най-бедния войник, пазач на царските палати. Баща и се разсърдил и хвърлил войника в огнена пещ. Дъщеря му от скръб се хвърлила при него и изгоряла. Бог превърнал душата и на бяла кукувица.

Докторът се прокашля и замълча. Реката тихо и равно шумолена, сякаш продължаваше чудната приказка. Сърцето на Рустем, развълнувано от подвига на влюбената девойка, биеше неудържимо.

— Е, после, чичо Горане?

Докторът протегна изтръпналите си крака, изпъшка и стана.

— Ако видиш тая кукувица — каза той, — и паднеш да и се поклониш и викнеш три пъти: Сестрице, бяла кукувице, той те обича още! — тя ще те заведе в пещерата и ще ти предаде скритото имане.

Докторът нагази пак в реката, наведе се и почна да се взира по пясъка.

— Да имам разковниче, може и тая кукувица да видя! — каза Рустем. И като стана, погледна слънцето, тръгна из ливадата и почна да рови тревата с тоягата си.

Денят бе се смълчал и със спрян дъх се бе заслушал в мечтателната песен на реката, в нейните откъслечни дълбоки въздишки, недомлъвки и томления.

Идин кълвач удари рязко няколко пъти по кората на една стара върба и също се заслуша.

КОСАЧИ

Падна чудна лятна нощ, прохладна и свежа. Безкрайното Тракийско поле потъна в мрака, сякаш изчезна, и се предаде на дълбока почивка под монотонния напев на жаби и щурци. Мир и ведрина повея от дълбокото звездно небе. Земята отвори страстните си гърди и замря в наслада.

Марица тихо подписнуваше мътните си води, пълни с удавници, и с лениво спокойствие се ширеше между тъмните брегове, обраснали с върби и ракитак. Влага и хладина лъхаше из тайнствените ѝ недра.

От ливадите край нея се обади ясен мъжки глас и потъна в тишината:

— Ан-дре-я-я-я, Ан-дре-я-я-я!

— Ида, и-даа! — отзова се друг отдалече. След малко светна огън. Бухнаха игриви пламъци. В тяхната слаба светлина, която се поглъщаше от околния мрак, се мярнаха хора. Това бяха петима селяци от загорските краища, дошли с коси на рамо да търсят работа в далечна Тракия, дето тревите зреят по-рано.

Лазо, сух, слабичък момък, беше приклепнал до огъня и потикваше съчките. Другите, увити в ямурлуци, бяха налягали около огъня, уморени гледаха играта на пламъка и мълчеха. Най-старият от тях, петдесетгодишен мъж, беше подпрял глава на жилестата си, гола до лакет ръка, тъмно бляскава като желязо, и пушеше замечтано. Срещу него лежеше Благолажът. Той постоянно шаваше и се мъчеше да скрие краката си под късия ямурлук. Русите му чорлави мустаци взимаха половината от лицето му. Под големите му гъсти вежди играеха хитри и умни очи.

— Какво замълча, Благолаж? Карай де — каза му Лазо, който трупна съчки на огъня и легна.

Благолажът поглади бялото мъниче, което лежеше пред него на купче, шавна още веднаж и почна:

— Едно време, в някое си царство, имало една царска дъщеря... Тя била хубава, хубава, друга като нея нямало! Косата ѝ се влачела подире ѝ като копринена река и лъщяла като злато. Очите и били черни като тая черна нощ и всеки, когото поглеждала, умираше от любов по нея.

— Ей! — въздъхна Лазо.

— Мълчи! — обади се другите.

— Много лъже — рече Лазо. Благолажът го погледна право в очите.

— Това е приказка, бе хлапе!

— Бабини деветини... измислици! — рече Лазо и някак нерешително и плахо се озърна в тъмнината, дето на няколко крачки от тях спокойно чопкаше из ракиката черният силует на магарето.

— Това е приказка, разбираш ли — рече твърдо Благолажът и настави: — Защо ти е истината? Да взе-ма да ти разправам, да речем, за дрипавите гащи на дядо Тодор или за смачканата калимявка на дядо поп? Или да ти разправам за нас, голи-голтаци, дето сме тръгнали, с коси на рамо и с просеник в торбата, да бием път цяла седмица до Тракия на коситба? Всичко това, приятелю, е истина. Ама защо ти е тая пуста истина?

— Ами тия чудновати работи, дето ми ги разправяш, защо ми са? — отговори Лазо.

— Чудновати, но хубави! Слушаш, слушаш и се забравяш... И току виж, че чудноватото почва да ти се чини истина, потънеш в него и отидеш. Затова има приказки, затова са ги хората измислили. И песните са затова... да те измъкнат от истината, за да разбереш, че си човек.

И Благолажът продължи:

— Тая царска дъщеря била, знаете, огън! Три пъти се женила тя за трима царски синове, и тримата още първата вечер умирали в ръцете ѝ, задушени от вълните на косата ѝ... Със самодивските си целувки тя като усойница змия изсмуквала из устата им кърви, алени кърви, и ги пила...

Последните думи Благолажът произнесе остро и със стиснати челюсти, сякаш заби нож. Слушателите отговориха на тоя удар със страстни възклицания. Едно продължително и тежко сумтене неволно издадоха гърдите. Лазо удари с юмрук земята и изпъшка:

— Бре, вещицата!

Унесени от приказката, другарите му дадоха знак да мълчи.

— После? — пламенно настоя Лазо.

— Какво повече от това? — рече Благолажът спокойно.

— Вещица! — въздъхна пак Лазо. — Ей, Благолаж, приел бих такава смърт, казвам ти, приел бих.

— Ти — това? Да видя, па да не повярвам — рече един от другарите му и като потикна огъня, почна тънко и кrekливо да се смее:

— И твоята Пенка има златна коса. Пък ти си още жив.

— Друго е моята Пенка... тя...

— Затова я остави, та се допиля чак тука!... И тебе ти е мъртво сърцето, приятелю! Няма месец откак се земахте, и ти ѝ се насити и я остави — отговори Стамо, който досега мълчеше и мислеше нещо.

Той имаше суров поглед и неподвижно лице, по което светлината от огъня играеше като по камък. Гласът му беше тежък и грапав.

— То си е моя работа — отговори Лазо глухо и преглътна гласа си.

— И нейна работа ще е, да си намери друг, ако не си е намерила досега — рече пак Стамо.

— Да не вярваш — отговори някак плахо Лазо, жегнат от смътна догадка.

Настъпи продължително мълчание. Последните пламъци на догорелите вече главни трепкаха над огъня бързо и безсилно, току да угаснат. Далеч нейде се вдигна тънък писък като жален стон на някоя поразена от куршум душа, вдигна се високо и зловещо и сякаш ударен о небесния купол, падна в тайнствените води на Марица, удави се и умря. Косачите се спогледаха плахо. Очите им се питаха. Благолажът вдигна тайнствено пръст, ослуша се дълго и рече:

— Кукумявка е.

В раки така неспокойно задрънка тъпото клопотарче на подплашеното магаре. Мънъчето скочи и прилая срещу мрака. Тайнствената нощна тишина стана някак зловеща. Лазо въздъхна дълбоко.

— Въздишай, момче — има защо!... Млада булка си оставил! — обади се закачливо и хитро Благолажът и заговори пак с езика на приказките си:

— Буйна е младежката кръв, момчета! Недейте се чуди, че излизат неверни млади невести, оставени от юнаците си!... Знаете ли какво бе казал калугерът Мисаил, кога бе хвърлил брадата и калимявката? — „Това, дете ми е на главата, мога да сваля, но това, дете ми е в сърцето, не мога да извадя.“ Проклето сърце, такава му е пустата направа.

— За Пенка това е лесно, тя има стари любовници — обади се Стамо и се изтегна.

— Пък и бива си я — каза лукаво друг.

Лазо пак погледна в тъмнината плахо. Каменните Стамови думи го удариха в сърцето.

Огънят угасна. Стана тъмно. Дружината замълча. Една звезда се совна и преряза небето с огнена черта.

— Някой сиромах предаде дух — проговори Лазо.

— Я някоя млада булка се предаде другиму — рече неподвижно Благолажът и попита:

— Лазо, ти чул ли си песента за невярната булка Стояница? Тя не е чудновата като приказката. Искаш ли да я изпея?

— Все едно. Като сте такива магарета! — рече Лазо.

Веднага в тъмнината се поде гъст, сладък и треперлив глас и заизвива тъжна прочувствена песен. Думите, като пъстри и миризливи цветя, се изплитаха на венец, занизаха се една след друга и с безкрайна болка се спущаха в поток от звукове и разправяха историята на невярната Стоянова булка.

Млад Стоян войник отишъл и поръчал на своята вчера доведена хубава невеста, ако го обича, да не ходи на Гургульово кладенче за вода. Едвам Стоян се затулил, и Стояница си оженила за млад Гургул, с когото са се любили. Пременила се, втъкнала китка на ухо и с менци бели на рамо отишла на проклетото кладенче.

Там я пресрещна млад Гургул, младо му сърце играло, черни му очи святкали...

Благолажът прекъснали като се понадигна, рече:

— Харесва ли ти се тая песен, Лазо?

Лазо не отговори.

— Спи — рече Благолажът и се подпря на лакът.

— Я спи, я плаче — обади се Стамо.

— Да съм като него сега бих си отишъл, вярвайте бога — рече подигравателно Благолажът.

Лазо лежеше и мислеше. Подигравките на другарите му се забиваха като остри игли в сърцето и спираха дъхът му от мъки. Тия шеговити подкачки за миг му се сториха възможни. Пенка наистина го обича, но невидени очи скоро се забравят...

Вчера ме зема и ме остави да скита, ще си каже тя, и ето... Тъжната история, която песента разправяше, отнесе ума му в тяхното село. Там също има кладенче. То е скрито в шумака под село. Там неговата Пенка всяка сутрин и всяка вечер ходи...

Мъчителна въздишка се изтръгна из Лазовите гърди.

Нощта напредна и унесе в дълбоки сънища всичко наоколо. Тъпото клопотарче на магарето вече не биеше. Бялото мънъче, свито на кълбо, спокойно бе заспало край догорелия огън, над който едва-едва избухваха и гаснеха немощни пламъчета.

Марица тихо подписнуваше тъмните си води между сънливите брегове и разправяше невнятни приказки на нощта. Косачите един след друг заспаха. Огъня почна да загасва.

Само Лазо не заспа. Закачките размътиха младата му душа и въображението му зарисува картини, една след друга по-мъчителни. Мисълта му го отнесе при Пенка в село. Той я вижда тънка, пъргава и бяла като сняг. Тя стои на къщния праг и дълго и тъжно гледа прашния път, който се вие из полето за към далечни страни. По тоя път замина Лазо и я остави. Остави я за пуста печалба... Усилни годините станаха, какво да се прави! Утре рано тя ще стане и пъргава, като сърна, ще иде на кладенчето за вода...

Там тя, може би, ще намери... ех, знае се кого! Той много я задяваше на хорото. Той е луда глава и умее... Па и Пенка... жена — мож ли да й вярваш!

Ето. Тъмни, шумнати храсти затулят кладенчето. В тяхната зеленина се белее Пенкиното хубаво лице, а по него минава с милувка мъжка ръка... Чужда ръка...

Лазо се стресна и стана.

„Какво правя аз тук?“ — помисли той и отметна ямурлука.

Нощта мълчеше. Само щурците тихо и едногласно църкаха: Пенка, Пенка, Пенка...

ЗАДУШНИЦА

Мъглив и влажен есенен ден е сподавил малкото селце. Ситен дъжд непрестанно ръми и рони последните жълти листа на оголелите тополи, които стърчат край старата черква, печални и тъжни като вдовици. Разградените стари гробища пред черквата са пълни с жени, които безразборно щурат нагоре-надолу, печални и сериозни. Тоя ден е посветен на душите и всеки слива, своята скръб в общата скръбта покойниците. Старите изкривени и зеленияса каменни кръстове са украсени с китки от сухи есенни цветя. По обезличените и буреняса гробове са сложени на пъстри месали хляб и колива.

Побелелият поп Серафим с кадилница в ръка бърза от гроб на гроб, чете молитви и поменици и сърдито се кара ни жените. След него двамата му малки близнаци носят чувал, който бае Тодор клисарят усърдно пълни с порязаници.

Под схлупения сайват на черквата са наредени учениците. Пред тях стои префунияла от студ учителка — тънка, дълга и суха мома — и сърдито кряска на немирниците.

Жените разнасят житото с писани божигробски лъжици и току викат:

— На — па кажете бог да прости!

Децата подсмърчат, протягат ръце едно през друго и едно през друго викат:

— Бог да прости! Бог да прости!

До зидовете на черквата, зад само капчуците, седят, клекнали като кошарица, върху босите си крака бедни сирачета, облечени в широки стари дрехи, простират ръце и с нажалени очи чакат подаяние. До тях гузно стои луд Христо и постоянно прибира скъсаните поли на широкото си палто, и което прозират посинелиге му от студ меса.

По-нататък жалко пее сляп просяк.

И над цялата тая печална картина, потънала във влажен и мъглив въздух, пропит с тънка миризма на восък и тамян, се носи неразбран и суетен шум, сред който ясно и монотонно се чува дебелият глас на свещеника.

Между това гъмжило от жени се мярка и дългага фигура на Станчо Поляка, който като жена разнася жито за покойната си съпруга. По сухото му жално лице, с тънки увиснали мустаци, се е отпечатало всеобщото сериозно и тъжно настроение. Той ходи от група на група, от дете на дете и раздана жито, умислен и свещенодействащ пред паметта на покойната Божана. Там някъде той видя кумицата си, пробута се между жените и отиде при нея.

— Земи, кумице, па кажи бог да проси Божана.

— У-у, куме-е, пък аз те не видя, зло да те не види! Що чиниш, какво си? Децата що чинят? Защо ги не доведе да поменат майка си — бог да я прости!

— Е, не са за пред хора, кумице, нали знаеш.

— Бог да я прости сирота Божана — захвана с участие кумицата, — не можа да се понасветува! Па и теб остави самичък като кукувица да ходиш за присмех и да се боят хорските жени от тебе, що има едра реч! Па на тебе нищо, куме ще жалиш, ще прежалиш, ще си найдеш друга и ще забравиш покойната, що има една дума, като че не е било... Ами децата, децата, горкичките! Те маичица никога не могат да си намерят. Като пиленца ще си писукат за нея — бог да я прости и царство небесно да и даде, до дясното си коляно да я тури, що има една реч, та барем там добре да и е.

И кумицата стрина Дивдена замаха глава, па като пое палурчето, разклати го до ухото си и продължително смръкна от ракийката.

— На, куме, пейни си и ти! Их, боже, не мога от работа да дойда, да повидя децата, пиленцата ми Свили ми се за тях, свиди ми се, та така е.

Ех, да беше жива Божана, друго щеше да е — заговори тъжно Станчо и очите му се наляха, — сега самичък им бера грижите.

— Божа воля, куме — няма що!

Станчо подсмръкна и разчувствано се усекна с два пръста.

— На, кумице — пейни още, пейни си! То теглото по хората ходи. Защо сме родени, нали да теглим — за друго ли е сиромашта?

— Глей си работата, куме, то доброто и злото заедно вървят. Дойде едното, па дойде и другото. На си пейни и ти! Бог да ги прости умрелите, така викам аз, па на живите здраве и живот да дава.

Станчо пое калаеното палурче и пак хубавичко смръкна.

— Бог да прости!

— Бог да прости, куме, и това си е. Ти се не грижи и не мисли, ами гледай да си намериш някоя, каква да е, да ти гледа къщата. Нали знаеш! Свят е това. Човещина! Умрелите — лека им пръст, с живите — живеј — развърза се езикът на кумицата.

— Бог да прости мъртви души, на живите пълни гуци — отговори Станчо, поразвеселен от ракията и от утешителните думи на кумицата си.

— Да ти кажа ли, кумице — настави той, — и аз така мисля.

— Така, така, куме. Лоша, добра — намери си — отговори кумицата.

При тях се приближи тъща му — майката на покойната Божана.

— У-у! Станчооо, бааби! Сиромахуу, свиди ми се, като те гледам. Почернил си се, баби. Гледам, страниш от хората като говедце. Мешай се, баби, събирай се с човеци Тя — Божана, бог да я прости, така и било писано.

Тя думи наново натъжиха Станчо. Очите му, тъмните му страдалчески очи, веднага се наляха и клепките му леко се оросиха.

— Ех, бабо — рече с въздишка той, — по-добре е било аз да съм такова, не тя ...

— Е, по-добре би било, баби, по-добре, ама божа работа! Дечица без баща по могат, а без майка ... — рече да го утеши баба му.

Станчо извади кърпа из пояса и почна да си трие носа и очите.

— Ти не плачи, баби! Прежали Божана, па си намери къщница — така се не живее.

— Не мога намери аз като нея — отговори Станчо и навири палурчето.

— Знам, баби, знам — протичък си си, та мъчно ще си намериш — жените са издирвачки. А за работа, работиш като волец. У, баби, какъв си се укирливил!

Станчо погледна орфаните мръсни ръкави на ризата си и въздъхна дълбоко.

— Ожалили сме те, куме — поде пак кумицата, която бе се залисала за малко с Пиомия калугерката. — И оня ден сме си говорили за теб с кумеца ти Димо. Думайте му, вика и той, думайте му, каже, да повтори, да не ходи така. Млад е още, вика.

— Е, млад съм зер — рече засрамено Станчо и изри увисналите си мустаци — Не съм млад вече, току...

Очите му пак се наляха Той навири палурчето.

Жени записаха кумицата му, тъща му отиде нейде с баба попадия, и Станчо засгърча пак самин, като стожер, и безсмислено защура с блюда в ръка.

Всички го изглеждат съжалително. Мъж — тръгнал да разнася! Само така! Уж се попременил, постегнал, но все пак изглежда смешен с вехтите си чишири, които сам е прал и сам кърпили, като залепвал кръпките отвън. Две-три присмехулни булки го гледат лукаво, шепнат си нещо, подсмиват се и за миг — спомнят си, че е задушница — и пак правят тъжнч лица.

А дъжд ситен — дребен като прах непрестанно ръмоли и мокри дрехите, и студена влага прониква навсякъде.

Хората ту на групи, ту един по един почнаха да си отиват и да се губят като сенки в синята влажна мъгла. Сухата учителка намусено отведе настръхналите от студ деца, и гробищата полека-лека почнаха да пустеят. Станчо погледа, погледа, па уморено седна накамъните под черковната стряха и беззлобно заяде хляб и сирене.

Около него защура Стоилка, вдовицата на покойния Яначко говедаря. Дълга, дългообраза, кокалеста женица, русолява, със сиви очи, със стиснати широки уста, страхливо пазещи едри бели зъби, ала добра и грижлива къщница.

— Станчооо, пък теб съм забравила! — заговори на припев тя, като го съгледа. — Какво си? Децата какво ти правят, растат ли? — почна да го разпитва тя високо и отсечено, както говореше някога на своя малко глух Яначко.

Станчо прибра срамежливо дългите си крака, проломоти нещо през натъпканата си с хляб уста и подаде палурчето на Стоилка.

— Е, живеем и ние покрай другите, Стоилко. На, помени!

Тя го пое и му подаде нейното.

— То се видяло, току... Помени и ти, Станчо!

— Бог да ги прости покойниците, Стоилко, и живот и здраве да дава на живите! Ти какво правиш? Погаждаш ли се със самотията?

— Никому господ да не дава, Станчо!

Стоилка на два пъти яко си смръкна от Станчовата ракия.

— Да пази, да пази, ама нас не опази, Стоилко.

— Е, не можа — хвала му, тамо нему.

— Едната кукувица ни закука, Стоилко — въздъхна Станчо и се замисли.

— Едната ни закука, Станчо — въздъхна Стоилка.

Мъглата ставаше по-гъста, по-тъмна и по-влажна.

Станчо и Стоилка седеше на камъните, със забити в земята погледи, мълчеха и мислеха.

— Мъчно е така, Стоилко — рече по едно време Станчо, без да я погледне, и тъжно залюля глава.

— Мъчно — не, ами мъчно — отговори Стоилка, с очи устремени в земята, и въздъхна. — Мисля, мисля, по цяла нощ мисля, па не знам...

— И аз много мисля, па се чудя какво да правя. Виждам, че не може така. Ще трябва да му се тури някой край. Повече зарад децата Да има кой да ги гледа. Човек загази ли, барем с двата крака да загази ... Божана, горката, много ме ядосваше... Е-е, да знаеш какъв лук ми кълцаше на главата! Ама аз пак я обичам, с пръст не съм я докачил, що има една реч. Кой бие жена си — бие ангела си ...

— Махни, Станчо, не думай, че... Какви ги има! Да я биеш, не, ами и земята под нея да не оставиш — рече Стоилка и се залюля и тежко като сухо дърво.

— Аз не съм от тях отговори Станчо. — Вярваш ли, че откак е умряла, половин човек съм станал! Мъчно ми е...

Станчо говореше от сърце и с жален глас. Очиге му овлажняха при наплива на тия спомени за Божана. Ракията бе поразвързала езика му.

— И моя Яначко беше добър, сиромашът, ама лека му пръст. Имала съм късмет, че се помина. Както беше я подкарал той, още една година да беше поживял, и щеше всичко да пропие — заговори Стоилка, като пазеше с ръка устата си, за да и се не видят големите зъби. Нищо нямаше да остане, нищо, нищо! Децата щяха да ходят петимни за залък хляб.

Стоилка смръкна още веднаж от палурчето и го подаде на Станчо. Той го пое, без да я погледне, и се замисли.

Гробищата вече бяха запустели. Печално и самотно сега стърчеха там окитените стари кръстове. Мъглата се сгъстяваше повече. Стрехите на старата черква плачеха с едри сълзи. Капките тупаха тъжно и правеха вадички по мокрия пясък. Сякаш че това схлупено здание, немощяло под товара на годините си, безутешно плачеше. През гробищата по нанадолнището премина, подпирайки се на грамадната си дряновица, Богдан просякът, усукан в дрипн като валмо. В срещната кръчма тъжовно пропище гайда, заплака, после пророни няколко тропливи звуци и замлъкна. След нея се вдигна, пак тъй кратък, весел пиянски вик, и също замлъкна.

Стоилка и Станчо се погледнаха.

— Кой ли се веселят? — попита унесена в тъгата си Стоилка.

— Сиромашта — отговори Станчо. — Пият...

Какво мислиш, Станчо?

— Мисля?... Вятър работа. Предумват ме да се ожена.

— Е, па ожени се.

— Добре, ама знам ли? Най-напред, коя ще ме вземе мене, с четири деца? Па и стар съм вече, грозен...

Станчо избриса увисналите си мустаци, опъна мишите им опашки и се прокашля.

— Ти не си стар, току ... Па не си и много грозен, макар че си сух и чер утеши го Стоилка. — Ти си мъж и твоята работа е лесна. Стига да речеш куку, що има една реч, и десет ще ти откукат, ами ние — ние, женска страна дето сме!

— Това жените, да ви кажа, много сте издирвачки, та човек не смее и да...

Станчо смръкна от палурчето и го подаде на Стоилка. Тя го пое и се усмихна. А големите и зъби това и чакаха — да се лъснат.

— Знаеш ли що, Станчо, мен хората много пъти са ми думали за тебе. Къде ти, думам им аз, ще ме вземе Станчо. Той се е научил на хубави. Я Божана, викам, каква беше гиздава...

— Вярно е това, Божана беше хубава. Какви очи имаше тя!

Цял рояк спомени от минали млади години нахлу в Станчовата глава и задуши думите му. Той въздъхна, наведе се, плюна и замълча.

— Викат ми — Станчо е добър, с него ще си живееш като царица — подкачи пак Стоилка.

— То и мен, ако питаш, ми думаха за тебе...

— Пък ти не си дал и да се издума — прекъсна го Стоилка и му шавна с раменете си като момиче.

— Е, та знам ли какво ще кажеш ти? Та и тъщата като забърбори — Стоилка такава, вика, Стоилка онакава. И насъне да ти дойде, вика, ти пак да я разпъдиш. Тя е, дума, каталеткиня. Ще ти народи дечурлига. Какво ще ги правиш?

— У, ка я не е грях бре, Станчо?

— Нали я знаеш каква е зла и проклета? Божана на нея беше се метнала.

Стоилка въздъхна. Тя седеше на камъните свита одве, с мушнати в пазухите на кожухчето си ръце, префуняла от студ и се срамуваше да погледне Станчо в очите. Стана и мъчно от думите на неговата тъща.

— Знаеш ли що — поде пак Станчо, — да те поискам, взела ли би ме?

Стоилка шавна с тялото си и не отговори.

— Да съберем неволите си и децата си, па, боже помози — окуражи се да каже Станчо. — Ето, година и половина съм самичък. Защо, мисля си аз, като гледам света, че си светува. А? Какво ще кажеш?

— Е, знам ли какво да кажа — отговори Стоилка и се поизчерви. — Какъв си ти! Само се подиграваш. — И тя бързо му хвърли с очите си едно фитилче.

— Ти тия ги махни, не сме мома и ерген да се лъжем. Нашето цвете е прецъфтяло.

— Може пак да се разцъфти — усмихна се Стоилка с ръка на устата.

— Така! Те, аз давам моята дума, па ти ако искаш — добре.

— Е, ще искам, ами какво ще правя. Самичка мога ли? Ако не при тебе, при друг щеше да е.

— Така си е! Ако искаш, още сега да идем при попа и да му кажем.

Станчо стана. Стоилка погледна наоколо със сивите си очи, взема си блюдото, па стана и тя.

Двамата мълчаливо тръгнаха. Дъждът ръмеше насреща им, пръскаше лицата им със студените си пресни капки и ги зачервяваше. Станчовата глава беше зашеметена от ракията и краката му се преплитаха. Стоилка вървеше редом с него превита от студ, носеше палурчетата и двете блюда и кълнеше времето.

От баирите се спущаха нови мъгли, гъсти, сиви и се трупаха над селото.

На Станчо му стана весело. Той се вглеждаше като момък във влажните и сиви като мъглите очи на Стоилка и току повтаряше:

— Знаеш ли какво ще кажа на попа? Дядо попе, ще му кажа, господ ми взе Божана, пък ми прати Стоилка. А... Така ще му кажа, чакай да видиш.

А Стоилка ласкаво се усмихваше, като прикриваше устата си с ръка.

На оня свят

Когато се разнесе из село новината, че дядо Матейка починал — никой не повярва, защото той обичаше да се шегува, па и по-напред такова нещо с него не бе се случвало. Ала когато баба Йова разправи за последния му час, всички се увериха, че тоя път той не се шегува. Върнал се човекът от дърва, разтоварил магаренцето си, вързал го, турнал му сенце и щом влязъл в къщи, та приседнал край огъня и запалил лулата си, нещо го прерязало през половината, той легнал, заохкал и...

Събрали се съседи, отишла и баба Йова. Нали бе сиромах самичък. Той и кротката му магаричка, сива като гълъбче, послушна и хрисима като калугерка. Отишла баба Йова, ама душа спира ли се, да я запре? Само, разправя тя, му викам да се прекръсти и той, божем сили, ама не може да мръдне. Донесоха му понуда шишенце ракия. Той я взе, засмя се, та чак, очите му светнаха и... издъхна.

Издъхна с усмивка. Дали че в рая му е тогава душата влязла, или че ракийка видя, това никой не може да каже.

Когато сиромах дядо Матейко тръгна за оня свят, той най-напред се спря на един кръстопът, дето имаше много пътници, такива като него.

— Добра стига! — поздрави ги той и без много да му мисли, попита: — Бре, байовци, накъде се отива за ада?

Всички го погледнаха зачудено.

— За пъклото, за пъклото кой път води? — поясни високо дядо Матейко.

Посочиха му го и той се упъти право по него.

„Мен сигурно там ще ме турят — мислеше той, — чакай барем с време да стигна. Не съм за рая аз сиромах човек... рая е направен за големците и за богатите. С тия дрипи и тия попукани ръце кой ще ме пусне там! Осемдесет години теглих и страдах като куче, та сега ли рахат ще видя? Истина, гледал съм по божия правина да живея, ама кой те пита. Нима господ ще седне да води сметка на такива като мене? Нас ни са записали у дяволския тефтер още кога сме се родили... Се да съм бил прав, па съм сгрешил барем веднъж в пиянство! А пиех! От тегло и от мъка пиех, наистина, ама нали пиех? Така и така няма прокопсия, мислех си пий! Пий, па дето ще да му излезе края!... Постлах си хубавичко за пъклото! Сега там, там да си отида.“

Така вървеше дядо Матейко, унесен в своите мисли.

Но изведнъж някой изневидело го дръпна за кожуха отзад.

— Стой бре, човек, къде ще идеш?

— Па, ете, у пъклото — отговори старецът.

— У пъклото ли? Ти си сбъркал пътя, дядо!

— Море не съм го сбъркал аз... знам аз кой за къде е, не гледай ме, че съм прост.

— Ама ти си писан за в рая... Ето, аз съм ангел, пратен да те заведе там.

— Бре, момче, я си върви по пътя, не се подигравай със стари хора, че е срамота...

Ангелът като видя, че с добром не може, прегърна стареца и хвъркна високо към светлите небесни пространства, дето миришеше на чуден измирски тамян и дето

прехвърчаха на тумби, на тумби светли ангели с босилек в ръце и пееха, та чак унисаха: „Свят, свят, свят, господ Саваот!“

— Къде ме занасяш бре, момче, ще ти се карат там господарите — че видиш ли, че мириша на ракия — вика дядо Матейко и се дърпа да побегне, ала ангелът все по-силно лети и го носи в по-светло ширине, докато стигнаха до райските врата. Те бяха направени от злато и безцен камък и светеха като ясно слънце. Пред тях свети Петър чакаше със сребърен ключ в ръце и с голям тефтер под мишница.

— От кое си село? — обърна се той към дядо Матейко и взе да рови тефтера. Дядо Матейко няма накъде да шава. Хъка-мъка, па отвори уста:

— Ете, от Подуене съм...

— От По...?

— От Подуене! — викна високо дядо Матейко, като мислеше, че свети Петър не чуе.

— По... По... По... — взе да прелиства тефтера свети Петър, — Подуене. Добре — праведен.

— Не може да бъде! Имаш грешка, свети Петре.

— Каква грешка? Това не е зелник, а тефтер, прономерован, прошнурован и подпечатан с божя ръка скара му се свети Петър.

— Добре, ама после да не се каете — отговори дядо Матейко.

— Защо?

— А бе, човек, аз много пиех и не вярвам да съм праведен.

— Много си пил, ама и много си патил, та ти е простено — отговори свети Петър и му отвори вратата.

— А бе, свети Петре, да бях довел и магаричката — взе да моли дядо Матейко, но ангелът го тикна в рая и той, захласнат от учудване, не можа да изкаже думата си.

Щом влезе в рая, дядо Матейко се сети за бабата си, която бе оставила греховната земя много време преди него.

— Мене като пузнаха тук, че пиянствувах и я побийвах, нея трябва да са я турили в средата. Тя беше и от божя кравичка по-кротка и прощаваше всичко... Ех, какво ли шеше ла се случи с мене без нея?

И той се обърна към едно ангелче:

— Ей, фъркатичко, тук има ли някоя баба Матейца — Трена по име?

— От кое село? — попита ангелчето.

— От Подуене...

— Има, има — рече ангелчето и поведе стареца из рая.

— Бре че хубости, бре че чудесии! — дивеше се дядо Матейко, като гледаше тия чудни райски красоти, които само праведниците ще видят.

— Ами поп Николай тука ли е? — почна да разпитва той Мъничкото ангелче.

— Кой?

— Поп Николай от малката черква, дето ни даваше пари с лихва... Срам ме е да го срещна. Имаше да му давам, па той умря и дългът му умря.

— Поп Николай е в катрана, дядо.

— Стой не думай!

— Честна дума!

— Ами нали беше, божем, поп — свещеник!

— Се едно... Тук не бръснат никого — всекиму според делата му. Поп бил, ама грешил. Владиката, че е владика, па и той е в пъклото.

— Бре, не думай!

— И той е наказан, дядо ... Той бе владика, истина, ама се гордееше със сана си и само големците считаше за хора, а сиромасите, бедните хич и не поглеждаше. Гнусеше се от тях и ако им даваше милостиня, даваше я с презрение, като гледаше час по-скоро да се отърве... Обличаше се богато и преяждаше всеки ден, а хората учеше ла се въздържат... Това не е ли грях?

Дядо Матейко поотри челото си с ръка, па рече:

— Па знам ли аз грях ли е, не е ли. Ние сме прости, не разбираме. Махни това, ами я ме заведи в кръчмата да пийна една ракийка, че гърлото ми гори на въглен.

— Е, дядо, тук кръчми няма! — рече ангелчето.

— А, няма ли?

— Няма, няма!

Бива ли при тия красоти да няма кръчми? Ами къде ще се спре човек да си почине, да пийне чашка ракийка, ла се подкрепи? Виж ме, чак от земята ида, уморен съм... Там попът ни казваше, че в рая има всичко, що душа поиска, пък то... До-харно да бях отишъл в ада. Там има ли кръчми?

— Там има.

— Я ме заведи там, молим те, защо ми е тукашният рахат, кога няма капка ракия! В пъклото, истина, е зло, ама аз съм научен: ще тегля, па в добър час ще си пийна и то ще ми олекне.

— Не може, дядо!

— Ех! — въздъхна старецът. — Та това на затвор прилича! Да не можеш да отидеш, къде искаш!

— Ще навикнеш, дядо! — рече да го утеши ангелчето.

— Ех, още ли има да се уча! — въздъхна пак дядо Матейко и взе да хитрува.

— А бе, момче — рече на ангелчето, — харно е да отворите и кръчма тука. Хем да срещна дядо господ, ще му кажа право в очите, че е харно... Най-напред няма къде бирникът да слезе, та друго всичко махни!

— Тук бирници няма, дядо.

— А, няма?

— Няма я!

— Ох, света майко богородичке, наистина тук на рахат ше бъда! — извика от радост дядо Матейко и като се прекръсти, настави:

— Е това най-много ви харесвам!

И той тръгна по-скоро да намери бабата си.

Андрешко

Ще стигнем рано, господине. Във видело ще стигнем. Ей го селото — хе, под горичката там! Виждаш ли? Като прехвърлим оня баир, ниския, и то, кажи-речи, сме стигнали.

И младият каруцар, като замаха камшика над конете, подвикна им силно и ободрително:

— Дий — хей!... Ди-и, господа!

Четири колелета на каруцата запръскаха по-силно из рядката кал на селския път. Разслабеният ѝ скелет глухо затропа посред печалното, пусто и разкиснато от дъждовете поле. Селянинът извика още веднъж, намести се по-добре на сандъка, върху който седеше, отметна от главата си влажната качулка на дебелия ямурлук и безучастно си затананика под носа.

— Как беше ти името, момче? — обади се из грамадния си вълчи кожух дебелият господин, който седеше в каруцата.

Момъкът продължаваше да си тананика.

— Ей, момче! — извика високо и дрезгаво господинът.

— А? — обърна се момъкът.

— Името, името? Как беше ги името?

— Андрешко.

— А-а — Андрешко... Хитрец си ти-и-и! Всички станахте такива. Лукави станахте вие, селяците. Знаете само да лъжете и да хитрувате... И как се преструвате! Гледам ги в съдилището... Овчичка, такъв, глупав, пък той цял вълк! Игрят си със съдията.

— Прост народ сме ние, господине, само ни навикват. На вас така ви се чини, ама то не е така. От простотия хитруват нашите селяни. От простотия и от сиромашия.

— А-а-а — от сиромашия, от сиромашия... Пусто дърво недодялано! От сиромашия се оплакват, а пиянствуват като скотове.

— От добро ли е?... Не, не е от добро... Че пиянствуват — пиянствуват, всички пиянствуват. За добро, а не от добро... Това човек като вас може и да си го запише.

— А-а, май и ти си пийнал, приятелю! Пък млад си още, мустаци не са ти никнали... Вашите селяци, пиши ги пропаднал народ и туй то!

— Пиши ги ти, господине, ние не знаем да пишем — рече момъкът и като се обърна към дръгливите си коне, подвикна им:

— Дий, дий, господа! — и се замисли.

Конете склисиха малко и също се замислиха. Господинът повдигна голямата яка на вълчия си кожух, потъна в него и също тъй се замисли. На усамотеното дърво край пътя кацна врана с настръхнала перушина, залюля се на сухия клон, гракна унило и също се замисли. И тъжното зимно време също беше замислено. По небето тежко и бавно лазеха и се разпокъсваха дебели, дрипави, влажни и мрачни зимни облаци, над които прозираха късове от също тъй замислено и студено синьо небе. Земята тънеше в кал и влага. Мъртви и покрусени се тъмнееха пръснатите пейзажи на села, речища, далечни гори и планини. По полето лъсяха големи локви, мътни, студени и оцъкдени като мъртвешки очи.

Малката каруца бавно се клатушкеше из дълбока та и рядка кал, затъваше, излизаше, криволичеше. Една отпрана дъска отстрани постоянно, еднообразно, глухо и безразсъдно клепеше и като удряше настоятелно нервите на дебелия господин във вълчия кожух, изкара го из търпение, Той откри яката, подаде си тлъстото лице и извика:

— Какво е това ужасно клепало, дявол да го вземе! Не ме оставя ня мира...

— Дъската и хлопа на моята каруца, господине. Плеще като учен човек: ни сама разбира, ни другите ѝ разбират.

— Хитрец си ти, Андрешко, хитрец си! Трябва да умееш да лъжеш момите, ако не си се оженил. Вие се жените млади и хубави женички имате.

Господинът свали яката на кожуха си.

— Думай, каквото искаш, господине, ама госпожите по си ги бива... Аз знам това много добре! Ти какъв си, господине, по каква работа към наше село?

— Аз съм съдия-изпълнител.

Андрешко се обърна и с внимание погледна своя кираджия.

— И по изпълнение, а?

— По изпълнение, разбира се. Играе ме един вашенец там, ама тоя път ще му дам да разбере. Няколко пъти го гоня, а все се изплъзва от ръцете ми... Разбрах, че дяволува, и ще го издебна довчера, та ще ме помни... Житцето му ще секвестирам! Хем него на ум ще науча, хем да ви покажа един пример, та да не кръшкате друг път. Лъжете търговците, лъжете гражданите, та им продавате развалени яйца и граниво масло. Е, ама чакай, жено селяшка — властта се лесно не лъже! Пипа тя — здраво пипа! За вас камшик, руски камшик — така ще се оправите... Станахте пияници, пропаднахте, развалихте се — ще станете неспособни данъкоплатци и ще съсипете държавата. Ах, защо нямам повечко власт! Ангели ще ви направя.

Съдията-изпълнител разкопча кожуха си и тялото му зашава в него като пиле, което се излюпва.

— Е, господин съдия, господ направил света и пресметнал, че на жените брада не трябва, и не им дал... Сметнал, че на магарето му трябва дълги уши, и му ги дал — отговори Андрешко с престорена наивност.

— Хем ти не дрънкай, ами карай, че вече се мръкна... Много ми взе ти, дяволе! Толкоз пари за двадесет километра! Умеете да ни скубете вие... Карай де, карай, че крантите заспах!

— Дий, ди-и, господа! — извика Андрешко и завъртя камшика.

— Ти господа ги наричаш, а? По-добре наричай ги братя — забележи сърдито съдията.

— Ще се разсърдят, господин съдия! Ще ги докача на чест, ако не им кажа господа... Службата им е чиновнишка — на часове. На час стават, на час лягат, на час ги поим, на час ги храним. После ги впрягаме, влизат, значи, в канцеларията, и толкоз. А понякогаж в яслите и вестник прочитат.

— Я кажи де сръбна, приятелю, па не дрънкай, ами карай, че закъсняхме. Лукави очи имаш ти, лукави!

— Няма вълци, господин съдия, не бойте се — рече каруцарят с такъв тон, че почтеният чиновник се озърна плахо наоколо.

— От вълци аз не се боя, приятелю, ами стана студено. Нямам време да настивам.

— Увийте се с чула, господине, Моите коне никога не се оплакват от настинка. Чулът много топли.

„Ама лапацало, а!“ — помисли съдията и се обърна строго:

— Карай, карай, говедо!

И като се наду сърдито, потъна в кожуха си и млъкна.

„А-а, попаднал си в ръце, приятелю“ — помисли си Андрешко И като се обърна, попита със сериозен тон:

— Та по изпълнение, а? Кому ще изгорите душицата?

Съдията дълго мълча, после сърдито отговори:

— Има един — Станойчо го казват — нисък такъв... с дебел врат...

— Знам го. Нему ще секвестирате житото, а? Сиромах е той, господин съдия, не закачайте го.

— Сиромах човек — жив дявол!

Съдията пак млъкна. Вече се смрачаваше. Конете едвам лазеха въз баирчинката, зад която трябваше ла се намира селото. Андрешко нито им вече подвикваше, нито махаше камшика над тях. Той престана да говори и да си тананика и се размисли.

Когато прехвърлиха зад баира и слязоха отвъд в полето, нощта беше настъпила, а селото още се не виждаше. Тънък и студен ветрец повея над потъналата във влага земя. Облаците, разпокъсани, се оттегляха към планините. Синият купол на студеното и помръзнало небе се изясняваше, разширяваше и възвишаваше. Скоро по него затрепкаха звезди, ледени светли звезди. Въздухът изстина страшно. А конете вървяха бавно. Съдията непрестанно се ядосваше.

— Карай, хей, шоп! Ще помръзнем!

Андрешко безучастно подвикна на конете и лениво размаха камшика над главите им. Те нехайно и омърлушено влачеха каруцата, сякаш не чуваха. Андрешко мислеше за бедния Станоя, комуто съдията утре е секвестира житото, съдията, когото той сега караше.

„Ти ми докара тая беля, Андрешко.“ — ще му каже Станоя, като се научи, и ще го изпсува. После ще се разтъжи, ще го почерпи, ще се напие и ще плаче.

„Трябва да му се помогне на човека, трябва да му се помогне... — мисли Андрешко. — Трябва да му се каже да скрие житцето през нощта и да омете хамбара, инак цяла година ще опъва уши от глад... Трябва да му се помогне — не може инак!“

Беше тъмно и по земята не личеше нищо освен кал, дълбока и гъста кал. Пътят се губеше в тая кал и не водеше никъде, освен пак в нея.

На едно място Андрешко дръпна юздите и спря конете:

— Чакай, като че съм сбъркал пътя!

И момъкът почна да се взира в тъмнината. Съдията гледаше строгото му лице, по което нямаше ни следа от прежната шеговитост, и му думаше:

— Момче, опичай си ума, че не отговарям... Бой ще ядеш!

Андрешко дръпна юздите, завъртя камшика и викна:

— Дръжте се здраво, господин съдия!

Далеч напред в тъмнината светеше селото. По кучешкия лай, който идеше оттам, личеше, че то е близо. Няколко крачки надясно блещеше с бисерен блясък голямо пространство неподвижна вода. Каруцата възви право към нея.

— Какво е това? — запита съдията.

— Блато, господин съдия... Пътят върви през него. То е плитко, хич не се бой. Тук-таме само има дупки... Колко пъти съм го минавал аз, и с кола, и пеши, и... Дий, дий, господа! Дръжте се здраво, господин съдия!

Конете навлязоха в студената вода, в която се оглеждаше небето, и предпазливо зацамбуркаха напред, като почнаха до потъват все по-дълбоко и по-дълбоко. Мъртвата и блестяща, зелено бисерна вода на блатото се размърда и оживя.

— Стой, говедо! — извика по едно време съдията и се изправи изплашено в кожата си. — Ще ме удавиш, шопе! Не видиш ли, че каруцата се напълни с вода? Спри! Спри!

Съдията, разгневен, почна да псува.

Андрешко спря конете, Каруцата, потънала до пода, застана сред блатото, крайт на което се губеше в непроницаемата тъмнина.

— Дий... Напред! — извика Андрешко на конете. Мощният и здравият му глас проехтя силно в нощта и потъна в непрогледната пустота. Наблизо изхвъркнаха диви патки и с шум се изгубиха.

— Трябва и ние да станем патки, та да излезем — рече замислено Андрешко, — инак...

— Ах, говедо! Да излезем веднаж — ще те пребия! Ще се издавим бре!... Теле!

— Не щем, не щем, господин съдия, не бой се... В тая тъмница, кой да е, ще сбърка, бъди спокоен — заговори Андрешко и се удари на работа около каишите. Връзва, развързва, псува, проклетисва, най-последна седна отново на сандъка, завъртя камшика и викна:

— Ди-и!... Напред!

Конете направиха усилие и тръгнаха. Единият се откачи от ока и зацамбурка из блатото свободен. Другият застана сам с каруцата.

— Бре! шо стана? — извика съдията.

— Стой! Дорчо... Дорчо... Дорчо — завика Андрешко след коня и почна ла го мами. Но той, уплашен от водата, възви назад и бавно-бавно се изгуби в тъмнината към брега, без да чува вика на своя стопанин.

Съдията стоеше в каруцата разтреперан и уплашен.

В това време Андрешко бързо се качи на другия кон и тръгна по дирите на Дорчо, като викаше непрестанно силно и бодро:

— Дорчо, Дорчо, Дорчо!

— Къде бре... хей! Какво правиш бе, говедо? Диване! Ах ти, гнидав селянин... аз ще те науча тебе!

Из тъмнината му отговори ехиден смях.

— Ей, говедо, ти ме оставяш тук!... Да загина! Да ме разкъсат зверовете! Момче, не прави така, моля ти се! — заговори съдията с жален глас, в който една струнка плачеше.

— Не бой се, не бой се, господин съдия — обади се Андрешковият глас. — Зверовете няма да влязат в блатото. Увийте се в чула да не простинете... Утре рано рано аз ще дойда... В каруцата има сено, постели си... Кирия няма да ти взема!

— Момче, не шегувай се бе — замоли се съдията. — Не ме оставяй!... Ела! Извади ме оттук!

— Тъмно е, господин съдия, тъмно е, не се вижда нищо!... Пък и конят избяга! Как да ти помогна? Не мога.

Съдията чуваше тоя ехиден глас, който идеше из тъмнината, и се ужасяваше. Как? Да остане тук! Всред блатото! Всред тая студена, зелена блатска вода, край на която не се виждаше!

— Ела, бре! Андрешко! Пари ще ти дам, колкото искаш!... Избави ме!... Ще умра бе!... Деца имам!... Хлапако, нямаш ли сърце — завика в отчаяние той, ала никой вече не се обади.

Тогавя съдията отчаяно и безумно зарева към селото:

— Ей, хлапе... говедо... канибал... вол... дръвник! Ела! Избави ме!... Смили се бе! Животно... селяндур... шоп! Ах-ах!... Помощ, помощ!

И като седна в каруцата, потъна в кожуха си и се разрида като дете. Но тъмнината не му отговори.

Чорба от греховете на отец Никодим

Днешният ден, макар и обикновен делничен ден, беше великолепен. Някак празнично се разстилаше небето, някак празнично светеше слънцето, нещо молитвено имаше в тишината на гората, в набожния напев на чешмата. Нещо смирено имаше в походката на черния котарак, който замислено мина през двора и бавно се качи на чардака.

Ние с отец Сисой седехме до масата под сянката на лозата и се радвахме на тоя хубав ден. Пред нас далеко долу се разстилаше зелената равнина на полето, заградено със синкавите силуети на планината и на нейните верижни гористи разклонения, които смирено бяха възправили обли върхове към небето, сякаш се молеха.

Отец Сисой, облегат на пейката, бавно и спокойно местеше с хубавите си пълни ръце зърната на кехлибарената си броеница и унесено мълчеше.

През двора премина, запасан с бяла престилка и със съдове в ръка, глуховатият магер.

Отец Сисой му кимна с ръка.

— Готово ли е, готово ли е? — викна му високо и отчетливо той, извади от джебчето на кадифения си колан часовника и го погледна.

— А-а — ще бъде — отговори магерът, направи знак с ръка да имаме търпение и като не дочака друг въпрос, тръгна към магерицата.

Усмивка, сияеща от доброта, озари лицето на отец Сисой.

— Знаеш ли какво ще ядем? — обърна се към мене той.

— Пак някоя съблазън си приготвил, отче — рекох аз, като посочих с очи шишето вино, което се изстудяваше в коритото на чешмата.

Това шише, когато стоеше там, всякога предвещаваше нещо по-особено за обяд. Гювеч, някоя люта овнешка яхния, печено пиле или шишкебап.

— Не — каза отец Сисой, като положи ръце на масата. — Днес ще ядем нещо просто само по себе си, но пълно със значение. Днес ще те гостя с чорба от греховете на отец Никодим.

Погледнах го учудено и похвално за хубавата шега.

— Не се шегувам, любезни — каза отец Сисой и наведе умислено глава. — Казавм самата истина — днес ще ядем чорба от греховете на отец Никодим. Ето, година вече става, откак, царство му небесно, почива бедният там в манастирските гробища под дюлата, която сам бе садил и отгледал. Скъмността му в живота спомогна скоро да се забрави името на тоя добър човек, чиято душа е живяла в страх пред бога и в стремление за райските блага, като се е бъртала в безпокойствие.

Заварих го тук година преди смъртта му, остарял, но запазен, здрав и як. Като че ли сега виждам да минава през двора неговата едра, висока, права, широкоплещеста фигура, която не можеше да влезе в черковната врата, ако не се понаведе. Той вървеше тежко, бавно и важно като патриарх. В неговите широки кръгли очи, над които се надвесваха като лозници гъсти вежди, имаше загадъчен, странен и чуден поглед, който не отговаряше на силата, що излъчваше неговата осанка. Сутрин, когато излизаше от сянката на своята килия и спираше пред черковната врата да се прекръсти, по широките му плещи, върху които се опъваше обезцветеното му старо расо, слънчевите лъчи падаха като въз хребета на някоя планина. И мене, боже, прости ме, всякога ми се струваше, че на тоя човек не подобава да се моли, защото изглеждаше по-силен от всички грехове, срещу които не трябваше да вдига пръсти, събрани за кръстене, а сключени в юмрук.

Отец Никодим живееше самотен в малката си стаичка и не пожела да общува с мене. Хранеше се сам, редовен и точен бе на всички служби, на утринните и вечерните. С любов и старания той отглеждаше цветята в градината и особено обичаше белите рози, от които тук е насадил различни видове. През хубавите майски утрини, когато тия рози нацъфтяваха и дворът сякаш се изпълваше с малки бели ангелчета, отец Никодим слизаше между тях, дълго се разхождаше, миришеше ги и откъсваше само една. Интересно бе, че тая роза всякога намираха оставена на пейката зад манастирската ограда, гдето се простира най-хубавата ливада. Днес вече знам, че тая странност не е била без значение, макар и да е забулена в тайна.

През хубавите пролетни и летни дни отец Никодим повечето време прекарваше с въдица покрай реката. Това беше неговата страст. И аз не вярвам да има по-голям ловец на пъстърва риба. Той скиташе из сенчестия дол покрай реката, провираше се из гъстаката, който покрива бреговете ѝ, катереше се по големите обли камъни, зеленявали от векове, и не знаеше умора. В такива дни той пропускаше вечернята. Но много хора са го виждали, че като чуе камбаната, оставя въдицата, изправя се и се кръсти, докато звънът заглъхне.

Отец Никодим бе дошъл в манастира още младеж, на двадесетгодишна възраст, и си е бил все такъв чужак. Много пъти са му предлагали да стане игумен, но той смирено е отказвал.

Сега той почива успокоен под своята дюла, която е навела над него кичестия си храст, отрупан с млад и зелен още плод. А ние ще ядем чорба от неговите грехове.

Отец Сисой се усмихна мъдро, повдигна ръце, за да се дръпнат дългите ръкави на расото му, и продължи:

— Вчера в дъното на едно скрито долапче в килията на отец Никодим, която сега е празна, се намери едно гърне, пълно с фасул, захлупено с молитвеника на покойния. Всяко зърно поотделно бе завито в книжка.

Върху първата бяла страница на молитвеника пише...

Отец Сисой извади от пазвата си малка, със стара подвързия книга и прочете: „За всяко мое прегрешение, с дело или с помишление, оставям тук по едно бобено зърно — черно за неппростимите и бяло за тия, които хвърлят душата ми в съмнение и мисълта ми не може да разграничи грях ли са, или не. За черните пред бога се разкайвам дълбоко, за белите се моля за прошка.“

Отец Сисой затвори книжката, сложи я на масата и извади от джеба си една кърпа, в която бе увито нещо. Като я разви, той изтърси от нея на масата цял куп малки смачкани книжки, които се пръснаха от въздишката му.

— Това са книжките, с които бяха обвити фасулените зърна. На всяка от тях е написан греха, който отец Никодим е сторил. Прочетох ги едно по едно и виждам, че душата на бедния монах може би се е терзала напрасно и че бог милостив е приемал молитвите му с блага и добродушна усмивка. Нека прочетем някои:

„Спомних си за светския живот и за младостта си. Спомних за любовта си, която стана причина да постъпя в манастира. Спомних за тая, която обичах, и за белите рози, с които тя обичаше да се кичи“ — черно зърно.

„За спомен на нейните бели рози насадих в градината три“ — черно зърно.

„Върху пейката на ливадата зад манастира оставям всеки ден всеки ден по една бяла роза за тоя, който я намери. Нека ѝ се радва една непозната душа, както се е радвала някога тя“ — бяло зърно.

„Една мисъл не ми дава мира — защо избягах от живота. Спасих ли себе си, или се погубих?“ — бяло зърно.

„Като спасява човек душата си, не погубва ли тялото си?“ — бяло зърно.

„Мисля и не знам кое е върховното в човека — душата или тялото. Не са ли те всъщност неразделни и не тържествува ли душата пред влеченията радостни на тялото?“ — бяло зърно.

И тъй, във всички написани книжки, пуцани в гърнето, бяха отбелязани не сторени грехове, а спомени от младини, мисли, които са раждали съмнения, и съмнения, които са мъчили душата на покойния отец Никодим.

Като прочете книжките, отец Сисой ги прибра грижливо, уви ги в кърпата си, турна ги в джеба и като ме погледна въпросително, каза:

— Какво нещо е човек!

— Черно зърно — отговорих аз.

— И черно, и бяло — усмихна се отец Сисой.

В това време магерът почна да нарежда масата, защото беше вече обед, и донесе една голяма паница с димяща и ароматна чорба от фасул, която бе прошарена от бели и черни зърна.

— Ето, тая чорба е от греховете на отец Никодим. А пък виното, което се изстудява там, рекох да пием за бог да прости на добрия монах — каза отец Сисой и ме покани да обядваме.

Занемелите камбани

На другия ден беше Успение Богородично, храмовият празник на Жрелинския манастир, прочут по чудотворната икона на светата майка и по трите сладкогласни камбани, чийто ек благославяше цялата плодородна котловина, над която манастирът господствуваше с бялата си ограда горе в планината.

По стар обичай тия камбани се биеха само на Успение и на Великден и първият удар се даваше от ръката на самия игумен. Тогава техният меден ек се разнасяше от

камбанарията звучен, сладък и тържествен, сякаш слизаше от небето, разстилаше се на широки вълни, падаше над селата, подемаше душите към бога и обръщаше очите към неговите селения — небесата.

И богомолците от деветте села на широката котловина и от по-далеко прииждаха да се черкуват в стария манастир, да се покланят на чудотворната икона, да поднесат дар и да искат изцеление на душата и на тялото си.

Старият игумен отец Йоаким погледна слънцето, което беше вече паднало зад големия манастирски орех, видя, че сянката на дългия чардак е покрила половина черквичката, и плаха тревога сви душата му. Наближава вечерня, трябва да удари камбаните.

Готов ли е?

Той погледна ръцете си да види чисти ли са, погледна изметения двор и хората, които на купчини стоеха пред камбанарията и гледаха нагоре. После се качи, мина по широкия и дълъг чардак на зданието, дето бяха килиите на калугерите, слезе пак с бързи крачки по високите дъсчени стъпала и се изгуби някъде из двора. От два деня тоя добър старец не си е почивал. Той искаше да бъде готов за тържествения празник. Всичко да бъде чисто, изправно. Да свети. Ще дойдат всякакви хора, и прости, и знатни. И владиката може да дойде. Всяка паяжинка в черквичката беше изметена, всяко кътче — прегледано. Каменните плочи бяха измити, лъснати. Особено се радваше игуменът на златния ореол, с който един богат човек от далечно място дойде и украси главата на чудотворната света майка. Той постави и скъпа лилава копринена завеска на иконостаса пред нея. Много пъти отец Йоаким идва пред иконата, поправя гънките на тая завеса и се радва на тоя ореол от чисто злато.

Всичко бе готово. Наближаваше тържественият час. Братята бяха вече по килиите си и се приготвяваха за вечернята.

Но игуменът искаше още веднъж да провери. Може би е забравил нещо. И той отново влезе в черквичката. Малка, ниска стара черквица, градена кой знае в кои години, запомнила старите царе, преживяла робството и благословила новото царство. Вътре вече бе влязъл вечерният мрак и се молеше пред запалените кандилца, чиито малки пламъчета се губеха пред благите усмивки на светиите. Те бяха умилително тържествени пред деня на големия празник.

Дядо игумен спря учудено на прага, защото видя пред светата икона тъмния силует на жена с дете в ръка. Старецът се ядоса. — На днешната вечерня не се влизаше в черква, преди да ударят тържествено камбаните. Така беше обичаят.

Той пристъпи тихо към влязлата и я изгледа. Тя беше дрипава, мръсна, забрадена с нечиста кърпа, така че само очите ѝ се показваха. Тя бе стъпила на плочите с боси, изцапани крака, които бяха отпечатали стъпките си по пода, и това ядоса повече чистия старец. Жената не го усети. Тя се молеше високо, с плач, и поднасяше пред стъпите на светата майка своето болно дете, бледо, извехнало, като ланско цвете. То бе склопило очичките си, дишаше тежко и болезнено стенеше.

— Запази ми го и го спаси, майко Богородичке, едничко ми е — шепнеше жената и се навеждаше ниско, като дърво под силата на вятъра. Сълзите ѝ капеха по студените плочи, както капеше восъкът от горящите свещи.

Жената извади от пазухата на ризата си малка игличка със синьо топченце на края и я забодя на новото копринено перде.

— Приеми това от мене, света майко. Нямам нищо друго!

— Защо си влязла тук? — каза сърдито старецът. — Камбаните още не са били. Не знаеш ли обичая?

— Не знам, отче — каза объркано жената.

— Излез сега. После, после ела!

Жената покорно се обърна, стисна детенцето в прегръдките и тръгна. Отец Йоаким я проследи с поглед. И когато тя мина през светлината на вратата, още един път забеляза колко е дрипава и нечиста.

Игуменът видя, че по плочата, на която стоеше жената, бяха останали кални петна. Той видя върху завесата простата игличка със синята топчица накрая. Тая топчица личеше като дървеница върху хубавата завеска и я грозеше. Отец Йоаким я извади и я захвърли в ъгъла. След това се прекръсти пред иконата, оправи хубаво завеската и излезе.

Без тая случка всичко друго беше в ред. Но неговото добро сърце забрави това, като видя, че дворът бе изпълнен с богомолци, които държаха свещи и чакаха да ударят камбаните, за да влязат в черквата. Братята също бяха готови. Те бяха слезли долу и разговаряха с народа за предстоящия празник.

Събрали се стъписаха, като видяха игумена. Мъжете се поклониха, а жените се наредиха, за да му целуват ръка. Празничното дойде. Душата на стареца омекна и той гласно благослови всички.

Слънцето падаше към ниското и слаб ветрец слизаше от балкана, пътьом клатеше леко листата на ореха и отиваше долу в котловината даа поиграе с реката.

Старецът си уми ръцете на чешмата. Млад прислужник му подаде пешкир, та се избърса, след това се прекръсти и се покачи на камбанарията. Братята застанаха пред черковната врата, а народът се натрупа зад тях със смирено ожидание. Всички очи се устремиха към върха на камбанарията, дето игуменът се изправи да изпълни свещения обичай.

Той се прекръсти и дръпна въжето, което люлееше отведнъж трите езика на камбаните. И плеснаха силно тия три железни езика по медните уста на тежките камбани. Веднъж, два, три.

Но камбаните мълчеха и не издаваха никакъв звук. Тия бронзови майки, обременени от звукове, бяха занемали.

Страшно беше да се гледа как железните тежки езици бият по чистия метал, а той стои безгласен... Имаше нещо мъчително в тая работа. Трите камбани се люлееха и се напъваха ужасени, като глухонеми, които искаха да обадят за някой страшен пожар и не можеха.

Старецът задърпа с всички сили въжето, като се навеждаше и изправяше. Ала камбаните упорито мълчеха.

Ужас обзе монаха. Дъхът му се спря и притъмня пред очите му. Той изпусна въжето и се строполи на дъсчения малък под пред камбаните.

Хората, изумени, стоеха на двора, кръстеха се и никой не смееше да продума. Вцепениха се душите. Братята се качиха на камбанарията да свестяват стареца. Те го свалиха долу. Той се крепеше на ръцете им, бледен като мъртвец, съкрушен, наказан от това велико чудо, и едвам произнасяше:

— Поличба божия! Молете се, братя християни, голям грях е сторено.

Въведоха го в черквата. А след него нахлу народът. И всички паднаха на колене, кръстеха се и шепнеха молитви. Жените плачеха с глас. Децата изплашени пищяха.

Отец Йоаким падна на колене пред чудотворната икона, смазан, изумен и отчаян. Той удари челото си о студените плочи и дълго остана така. Старото му лице се измокри от сълзи.

Той съзнаваше, че е станало нещо страшно, че бог е разгневен, че голям грях тежи и обременява земята. И не знаеше какво е това, и не можеше да намери думи за молитвата си.

И безпомощен, той вдигна очи към светата майка, чийто образ, обкован в злато, кротко гледаше между двете лилави крилца на копринената завеса.

Игуменът стана, закръсти се, поправи с несъзнателно движение завеската и замаян, зашуря поглед по иконите, по тронове, по пода. В ъгъла под иконостаса той видя синята главичка на иглата, която бе захвърлил, наведе се, взе я като сънен и я забодя на завесата.

И отведнъж навън ека славословещият бога ек на камбаните, разнесе се тържествено и нахлу живо в черквата.

Богомолците бързо излязоха навън, излязоха всички на двора, и братята, и игуменът, и паднаха с поклон на земята, поразени от новото чудо, което видяха.

На камбанарията нямаше никой, а тежките камбани се люлееха силно, свободно, леко и биеха самички.

<https://chitanka.info/search?q=%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5>